

Rancune Gif en tegengif

21 mei 2023

Voorgangers: Colet van der Ven en Heleen Goddijn

Welkom

Lied – Kom bevrijden (t. M. Huub Oosterhuis, m. Antoine Oomen)

Inleiding

We zitten midden in de lente. Tijd om even met vakantie te gaan, met Hemelvaart of Pinksteren. Even weg uit al die sores. Lekker genieten van de zon, ook al zou het een stuk aangenamer zijn als we geen opwarming hadden. Even niet denken aan stikstof, CO₂, , zorgtoeslagaffaire, vastgelopen huizenmarkt asielp Problemen of aan een oorlog in Europa. Hoewel... je gedachten zet je niet makkelijk stil. En wie zijn verantwoordelijk voor alles wat misgaat? Waarom krijgt mijn kind geen huis? Wie is daar schuldig aan? Waarom doen ze niks? En wat te denken van die buurman, die overal maar heen vliegt terwijl jij je auto misschien weg hebt weggedaan om te helpen het klimaat te redden.... Gedachtes en gevoelens die in onze samenleving zeker aanwezig zijn. Ook bij mij, Bij u?...Wat kun je je machteloos voelen. Wat voelen velen zich machteloos. Tegenover iemand persoonlijk, tegenover de overheid. Terecht of onterecht. Maar wat als het machteloze woede wordt die gaat verkeren in bitterheid en rancune.

Daar gaat deze viering over. Rancune. Het rancuneuze gif. We kennen het allemaal, van dichtbij of in onszelf. Ik kan me heel boos voelen tegenover wie mij een flinke hak heeft gezet. Gevoelens van onmacht... wat doe je ermee? En wat als hele bevolkingsgroepen wraak willen? Hoe werkt rancune, waar komt het vandaan? Zit het in ons allemaal?

Rancune in de maatschappij, de wortel van groepshaat. Menno ter Braak schreef daar in 1937 over. We lezen daar straks een stuk uit.

Vanmorgen kijken we naar wat rancune is, hoe het werkt in onszelf, in de maatschappij, in ons geloven. Hoe ga jij er mee om?

Gebed

Eeuwige,
Open onze ogen en oren.
Maak ons luisterbereid,
Doe ons opengaan, ook naar wie ons niet lief is
Dat wie iets herkennen van die ander in onszelf

Maak ons barmhartige mensen.
Spreek het woord dat ons van vreemden vrienden maakt
Schenk ons vertrouwen in elkaar en in jou.

Kom ons bevrijden,
aanvaard onze bereidheid
elkaar lief te hebben
en gelukkig te maken
en geef wat goed voor ons is:
liefde en respect voor mensen,
natuur en de aarde.

Lied – Ik zal niet rusten --psalm 132 vrij, deels (t. Huub Oosterhuis, m. Antoine Oomen)

Lezing uit Menno Ter Braak, het Nationaal-socialisme als rancuneleer uit 1937, herdruk 2022

Het nationaal –socialisme is een beweging van raté's, mislukkingen. Dat wil zeggen: het is een beweging waarvan de inspiratie voortkomt uit rancune of, zo men wil, het ressentiment (...) Maar is deze rancune de specialiteit van het sociaal-nationalisme? (...) Zijn de raté's een troepje en de rancune waaraan zij hun bestaansrecht ontleen een uitzonderingstoestand? De werkelijke verhoudingen zijn ietwat anders. De rancune behoort tot de meest essentiële verschijnselen van onze cultuur, zij is er onverbrekkelijk aan verbonden(...) De raté, de mens van het ressentiment weet alleen dat hij het meerdere bezit van de ander niet verdragen kan; dat het hem hels maakt een ander bevoorrecht te zien; hij wrokt omdat hij in de wrok de lust beleeft van de permanente ontevredenheid; hij koestert de wraakgedachte zoals de artiest het l'art pour l'art, en het is typerend voor zijn wraakzucht dat de ontlading daarvan hem meestal geen verlichting brengt. Integendeel: de raté die per ongeluk zijn wrok kwijtraakt, wordt een mens zonder lotsbestemming, een raté in het kwadraat die voor zijn wrok andere doelstellingen gaat zoeken.)

Lied – God der wrake, verschijn – psalm 94 vrij (t. Huub Oosterhuis, m. Antoine Oomen)

Overweging

In de late jaren dertig typeerde een Duitse schrijver de rancuneuze achterban van Hitler als volgt: "miezerige, scheefgegroeide types die in het leven geen vervulling hebben kunnen vinden: naaktlopers, vegetariërs, lusthoftuiniers, vaccinatieweigeraars, goddelozen, biosofen en levenshervormers die hun invallen verabsoluteren en van hun eigen gril een religie willen maken. Deze verkommerde en scheefgegroeide romantiek van benepen zielen, dit van hatelijkheid en betweterij hijgende fanatisme van miezerige sektariërs stuwt het grote, gemeenschappelijk fanatisme van de partij op en houdt het levendig ter bevestiging van de gemeenschappelijke droom." Zo, nou u. Of liever: nou ik.

Geen type mens om blij van te worden en waarschijnlijk zullen weinigen hier nu zich herkennen in deze schets. Behalve dan de naaktlopers, vegetariërs, lusthoftuiniers, vaccinatieweigeraars en goddelozen onder u. Toch al gauw de halve kerk 😊.

Rancune is eigen aan ons. Eigen aan mij. Ik ken het gevoel, al was ik er graag van verschoond gebleven. Niet in de laatste plaats omdat rancune – net als jaloezie- alleen maar verliezers telt. Het begint met een beleving van onrecht. Mij is iets aangedaan. Maar wat ik ook doe, zeg, ik krijg niet de indruk dat de onrechtpleger ook maar één vin verroert, één spier vertrekt, zich ook maar iets van mijn gevoelens aantrekt. Met als gevolg dat ik mezelf verlies in gekwetstheid en onmacht. De ideale voedingsbodem voor rancune. Een genadeloze, onverbiddelijke emotie. Rancune is de macht van de machteloze. Zijn enige macht. Zijn schijnbare macht. Tot in de lengte van dagen hamert hij, hameren wij op hetzelfde aambeeld. Bitter over een vader, een moeder, een kind, een echtgenoot, een ex-echtgenoot, een collega, de buurvrouw. Bitterheid die relaties zo pijnlijk kan verknallen.

Rancune of wrok speelt de bal op de man of de vrouw. Schept een vijandbeeld en degradeert vervolgens die vijand tot een ziekte –kanker- een dier –rat- een onmens. De rancuneuze is de vleesgeworden verontwaardiging. Feiten doen er niet toe. Relativering is uit den boze. Niet kunnen vergeten, of liever 'niet willen vergeten' is het adagium. Rancune houdt koste wat kost zichzelf in stand. Dat zelfbehoud is de meesterzet waarmee de wrokkige zijn tegenstander van het schaakbord veegt. Hij bijt zich met venijn vast in onwil om genuanceerde reflecties, bereidwillige oren, aangedragen oplossingen te accepteren. De fatale logica van de rancuneuze. Ik heb nog nooit iemand gelukkig zien worden van rancune. Wel verkramp, verbitterd, ziek.

Maar hoe zit het met rancune op het maatschappelijke speelveld? Wat gebeurt er wanneer het persoonlijk gevoel van onmacht gepolitiseerd wordt?

In de achttiende eeuw dook het beeld van de rancuneuze mens voor het eerst op in de filosofie. De zwakkeren in de samenleving, niet in staat om hun gelijk te halen, namen denkbeeldig wraak door te blijven hangen in ressentiment. Re-sentir: opnieuw voelen. Steeds opnieuw. De wond niet laten helen maar openhouden, desnoods openkrabben.

Menno ter Braak borduurde op die gedachte voort in zijn pamflet uit 1937 Het nationaal socialisme als rancuneleer. Hij stelde dat de democratie gelijkheid presenteert als een recht van en voor alle burgers. Maar in de praktijk worden die burgers geconfronteerd met ongelijkheid. De afstand tussen het recht op alles en het bezit van weinig wordt ervaren als onrecht. Rancune is de woede van mensen dat ze niet krijgen wat hen is toegezegd. Waar ze menen recht op te hebben. Rancune is een mengeling van verongelijkheid, onmacht en angst om tekort te komen die zich vertaalt in wraakzuchtige retoriek. 'Formules van haat, stembuigingen van nijd, schelheid van laster'.

Of zoals beschreven wordt in het gedicht Hebniks

Deze wereld is een warboel
Weinigen zijn nog goed bij hun hoofd
Angst regeert hen
Angst voor de ander
Angst voor hen die uit vreemde streken komen
Dat ze je veilige huizen zullen betreden
Je dochter verkrachten
Je hond zullen eten
Angst voor mensen zoals jij
Angst voor ooit zelf te moeten vluchten
Deel uit te maken van het leven van de havelozen
En de hebniks

De verongelijkheid, onmacht en angst om tekort te komen voeden het vijanddenken en dat vijanddenken transformeert tot wrok, tot 'haten om het haten'. 'Het met luid gebrul willen wat men in het geheel niet wil, omdat de vervulling de haatmogelijkheid maar weer zou beperken.'
Rancune in de mens en rancune in de samenleving is als de pest, zo weergaloos beschreven door Albert Camus. Zij is nooit weg maar sluimert tot ze haar kans schoon ziet. De dokter in het boek weet dat. Daarom kan hij niet mee in de feestvreugde wanneer de pest overwonnen lijkt en het sein veilig gegeven wordt. 'Want hij wist wat die blije menigte niet wist en wat in de boeken te lezen staat; de pestbacil sterft nooit uit en verdwijnt nooit definitief; hij kan tientallen jaren achtereen blijven sluimeren in de meubels en het linnengoed, hij wacht geduldig, in kamers, kelders, koffers, zakdoeken en paperassen, en misschien komt er een dag waarop tot schade en lering van de mensheid, de pest zijn ratten wekt om ze te laten sterven in een gelukkige stad'.

Hoe kunnen we de pestbacil van de rancune bestrijden?

Ik denk door het moment voor te zijn dat de pest de ratten wekt. Door beter te luisteren naar wat er op het maatschappelijke vlak speelt. Frustratie is als buitensporig woekerend onkruid maar er ligt wel een zaadje aan ten grondslag. Een beleving, een aanleiding, een oorzaak. Zoek die zaadjes op. Negeer ze niet. Frustratie die weggehoond wordt verwordt tot frustratie in het kwadraat. Voorkom rancune door luisteren, meedenken, ontvankelijkheid, gelijkwaardigheid, dialoog. Ontwikkel het verlangen om de ander echt te begrijpen zonder mee te gaan in waandenkbeelden. Stel positieve, inclusieve idealen als leefbaar en haalbaar. En ontmasker charlatans die meeliften op de pijn van sommigen met maar één politiek doel: ophef. Ontmasker ze door scherpe analyses en onverbiddelijke factchecking. Bestrijd ze met een ander beter populisme. 'Een populisme dat niet schreeuwt maar spreekt, een populisme dat de noden van

laaggeschoolden niet miskent maar weigert oneliners als oplossingen te zien; een populisme dat hoogopgeleiden niet minacht maar hen uitnodigt tot empathie met de samenleving'.

En wat te doen met potentiële of al tot wasdom gekomen rancune in onszelf? Iets vergelijkbaars denk ik. In een doorlopend proces van oplettendheid, zelfreflectie het eigen slachtofferschap tegen het licht houden en aan de kaak stellen. Ophouden met dat steeds opnieuw doorvoelen van de onmacht en zo de wond openhouden. Stel je open voor die aanstekelijke broodnodige verhalen van bemoediging en hoop. Steek de draak met jezelf. Humor is hét wapen tegen rancune. Leer relativiseren. Dat broodnodige relativiseren waarin de Eeuwige Job een lesje leert. Waar was jij toen ik de aarde grondvestte? Vertel het me als je zoveel weet. We stelde haar grenzen vast? Jij weet dat toch? Heb jij ooit de morgen ontboden, de dageraad zijn plaats gewezen? Betrad jij ooit de plek waar de zee opwelt, heb jij over haar diepste bodem gewandeld, kun jij de aarde in haar volle uitgebreidheid bevatten? Vertel het als je het allemaal weet. Heeft de regen een vader? Wie brengt de dauwdruppels voort? Kun jij de dierenriem op tijd laten schijnen? En de Grote beer met haar jongen de weg wijzen? Kan jouw stem de wolken bevelen om ze met hun regelvloed te bedekken? Kun jij bliksems uitsturen?

Een prachtlitanie lang nodigt De Eeuwige Job uit de zaken wel in perspectief te blijven zien.

Me dunkt, een lesje waar we een leven mee verder kunnen. Om te beginnen vandaag. Alleen en samen.

En dan heb ik het nog niet eens gehad over Jezus, de radicale tegenpool van de rancuneuze mens, met zijn afkeer van afrekeningen en zijn verregaande pleidooi voor steeds die andere wang en steeds de zachte krachten. Dat houdt u van me tegoed. Beloofd.

Graag sluit ik af met een gedicht dat deze week bij mij op de deurmat viel. Het is geschreven door een anonieme vluchteling uit Libië die, in navolging van Jezus, die zachte krachten weet te leven.

Ik heb steeds door de muren heen gezien
Mijn ogen weigerden van steen te worden
Ik heb ook in de nacht de zon bezongen
Mijn stem heeft nooit in duisternis geloofd
Ik heb met brood en water feest gehouden
Mijn hand heeft altijd naar geluk gereikt
Ik heb daarom mijn bewakers nooit gehaat
Mijn ziel heeft al wat menselijk was herkend
Zo heb ik mij van dag tot nacht behouden
Tot ik mij weer verliezen kon in jou.
Laten we zo proberen te leven.

Lied – De zachte krachten (t. Henriëtte Rpland Holst, m. Mariëtte Harinck)

Voorbeden

Eeuwige, wij zoeken jou,
in ons en onder ons
Niet vanzelfsprekend ben je,
maar onzichtbaar, verborgen,
Kom te voorschijn,
Woon in ons

Wees aanwezig

Als het ons te machtig wordt in wat we zien in deze wereld:
Het vijanddenken, de polarisatie, bitterheid, wrok, de oorlog
Dat wij oog houden voor de kiemen van haat, ook vlakbij in onze stad

Dat we zien wat er speelt aan onrecht
Dat wij de ander leren begrijpen zonder mee te gaan in waanbeelden

Open ons oog voor ons diepste zelf
Voor onze blinde vlekken.
Voor onze eigen rancune
Dat we de fanaticus in onszelf herkennen
Het vastbijten
Dat we de wrok voor zijn

Eeuwige,
Wij bidden jou,
Om een open houding
Dat wij elkaar de ruimte laten
Ons oordeel opgeschort
Wijs ons richting naar medemenselijkheid

Inspireer ons
Zet ons in beweging
Dat we niet afdwalen
Maar doorgaan op onze weg
Volhouden waar we voor staan:
Een wereld waarin mensen omzien naar elkaar

Wij leggen hier ook onze verlangens en gebeden neer, zoals ze in het voorbedenboek staan
geschreven, en zoals we ze bewaren in ons hart:

En bidden wij in dankbare herinnering aan Huub Oosterhuis, die van grote betekenis was en is voor
onze Haagse Dominicus
En bidden wij om moed en kracht voor Colet bij haar grote verlies

Verbind ons
Doorstroom ons hart
Schep vertrouwen
Laat ons met al onze kracht
en heel ons hart
zijn als jij
Een bron van liefde

Tafellied – Die naar menselijke gewoonte (t. Huub Oosterhuis, m. Bernard Huijbers)

Breken en delen

Zegen

Lied – Ik heb lief de aarde en de mensen (t. Petra Kerssies, m. Tom Löwenthal)
